

Att leva med knappa ekonomiska resurser

Anneli Marttila och Bo Burström

Under 1990-talet blev långvarigt biståndstagande alltmer vanligt. För att studera människors erfarenheter av hur det är att leva med låga inkomster och vilken betydelse socialpolitik har i sammanhanget, genomfördes 33 djupintervjuer med individer som lever med knappa ekonomiska resurser (många med ekonomiskt bistånd). I studien framkommer att ekonomiskt bistånd räcker till det nödvändigaste men ger inget utrymme för oväntade utgifter. Därför går det att leva med ekonomiskt bistånd under en kort period men problemen uppstår när behovet blir långvarigt. Det är framför allt känslan av att vara beroende av myndigheter och att förlora sin självständighet som lyfts fram som mest besvärlig. Det viktiga enligt de intervjuade är att ha tillgång till hjälp och vård och att det finns alternativa lösningar och insatser som passar i olika situationer. Hur man som patient eller klient blir bemött påverkar hur utsatt man känner sig enligt de intervjuade.

Anneli Marttila arbetar som utredare vid enheten för socialmedicin, Centrum för folkhälsa, Stockholms läns landsting med frågor om ojämlikhet i hälsa och utsatthet. Är också doktorand vid institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet, skriver avhandling inom ett engelskt-svenskt jämförande projekt "Resilience to the health effects of poverty".

Kontaktadress: anneli.marttila@sll.se

Under 1990-talet blev långvarigt biståndstagande alltmer vanligt. Ekonomiskt bistånd är välfärdssystemets yttersta skyddsnät som ska hjälpa när generella stödformer inte är tillräckliga eller inte kan lämnas. Biståndet är behovsprövat och tänkt att användas tillfälligt vid korta perioder och för att ge individen möjlighet att leva på en skälig levnadsnivå, som anses vara över ett minimum utan att vara någon överstandard. Förändrade bostadsbidrag, höjda hyror och barnomsorgs-

avgifter och nedskärningar i olika ersättningar och bidrag är exempel på varför bidragsperioderna förlängdes för många (Statistiska centralbyrån, 1999). Mellan 1990 och 2004 har det varit en ökning med 74 % av långvariga biståndstagare d v s de som fått ekonomiskt bistånd i mer än tio månader (Socialstyrelsen, 2005). Det verkar med andra ord vara svårt att komma ut ur situationen om man levt länge med ekonomiskt bistånd.

För att studera människors erfarenheter av att hur det är att leva med låga inkomster och av att vara i kontakt med samhällets service, som t ex hälso- och sjukvården och socialtjänsten, genomförde Enheten för Socialmedicin vid Centrum för folkhälsa, Stockholms läns landsting år 2004-2005 en intervjustudie (Burström et al, 2007; s. 65-87).

Studien baseras på djupintervjuer i sex bostadsområden/kommuner i Stockholms län med 33 personer. De flesta av de intervjuade fick sin försörjning främst genom ekonomiskt bistånd (socialbidrag). Sammansättningen av personer som mottar ekonomiskt bistånd är heterogen, många är unga eller arbetslösa (varav många med utländsk bakgrund) som inte är berättigade till andra ersättningar (Socialstyrelsen, 2006). Det är också många som har hälsoproblem. Detta var också kännetecknande för dem som intervjuades till den här studien. Intervjupersonerna levde i olika slags livssituationer och hade varit beroende olika länge av samhällets system för sin försörjning. Många hade levt med ekonomiskt bistånd i flera år.

Namnen som anges i samband med citat och resultatredovisning är inte intervjupersonernas riktiga namn utan påhittade.

Vardagslivet

Det är ingenting roligt att vara i den här situationen. Kanske tror de på arbetsförmedlingen att man trivs med och vara arbetslös och sova och vara hemma och ligga på soffan. Men det är inte så. Det är inte lätt att vara arbetslös. Man känner sig som en nolla, har ingenting, klarar ingenting, har inte råd med

någonting. Får skäll från sin fru, från barnen till och med och det är ingen rolig situation. Ärligt talat, jag har inget liv just nu...

Så här uttryckte sig Mohammed när han blev intervjuad. Han är en 48-årig man som kom till Sverige för ca 20 år sedan. Han blev arbetslös, och sedan utförsäkrad från A-kassan och lever med sin familj sedan tre år tillbaka med ekonomiskt bistånd. Mohammed och hans familj var ett av dem drygt 47 000 hushåll i Stockholms län (år 2005) som levde med ekonomiskt bistånd när studien gjordes (Årsstatistik, 2007).

De intervjuade berättade dels själva olika orsaker och möjliga förklaringar till sin livssituation och dels framkom sådana förklaringar indirekt i intervjuerna. Många betonade som sitt främsta bekymmer att inte komma in på arbetsmarknaden eller inte vara berättigad till andra ersättningar som A-kassan eller sjukersättningen. Ungefär hälften berättade om sina hälsobesvär och kroniska sjukdomar. Det var också många som hade genomgått olika slags kriser i sitt liv eller sedan en lägre tid tillbaka haft en ansträngd situation i familjen med missbruk eller våld. Det fanns också några som sedan de varit barn haft kontakt med socialtjänsten.

När det gäller de materiella resurserna som intervjupersonerna fick från samhällets olika stödssystem, främst genom ekonomiskt bistånd, framkom det att det går att leva och klara sig med ekonomiskt bistånd men när behovet blir långvarigt uppstår problem; livet blir ofta mer enformigt när man inte har råd att spendera så mycket.

En ensamstående mamma, Elina 33 år, som levt med ekonomiskt bistånd i ca 11 år, berättade:

Det är liksom att det går ju om jag bara är hemma och aldrig gör nåt, köper kläder eller någonting då. Då går det ju runt om man bara äter billig mat och storhandlar och aldrig liksom mer. Men för att ha ett drägligt liv och må någorlunda så måste man få unna sig saker liksom. Men gör man det då blir det jättesvårt i slutet på månaden.

Alla som intervjuades var beroende av samhällets system för sin försörjning. Det som uppfattades som svårast var just beroendeförhållandet till myndigheter, att man inte är självständig. Hussein, 41 år, arbetslös som lever med sin fru och två barn och har levt med ekonomiskt bistånd i tre år sa:

Jag måste göra som de (socialtjänsten) säger, (annars) de kan säga: du får inga pengar... Den situationen jag lever i, den är inte någonting jag valt... Vi är inte glada att få pengar från socialen. Dina barn hemma, de säger: pappa, vad jobbar du med? Ingenting. Det är ingen kul, det är ingen kul. Det är ingen som vill att det ska vara så.

Kontakt med myndigheter och samhällsservice

De intervjuade berättade om sina erfarenheter av en rad olika myndigheter och hälso- och sjukvården som de har haft kontakt med genom åren; t ex socialtjänsten, kriminalvården, missbruksvården, öppenvården, arbetsförmedlingen och försäkringskassan. De gav exempel på både negativa och positiva möten med professionella och olika verksamheter.

Tillgång till vård och service

Det som är grundläggande enligt den här studien är att den som söker vård och hjälp verkligen får det, d v s det handlar om tillgång och tillgänglighet. Detta kan illustreras med ett exempel som Anna, 29 år, tog upp när hon upprepade gånger sökte vård till sin ca ett och ett halvt år gamla dotter som länge hade varit förkyld och bara blev sämre och sämre. Anna upplevde att i området där hon bodde var det svårt att få tid hos en läkare. Personalen på vårdcentralen ville inte ge dem tid enligt Anna utan ville avvakta med besöket varje gång hon ringde. Anna berättade om sin frustration över att hennes oro för sin dotter inte togs på allvar. Hon säger:

Min dotter hade bostat jättelänge. De skyllde på förkylningsastma som hon hade. Till slut så gick jag dit och sa till dem: jag går inte härifrån förrän ni har undersökt henne för att hon har bostat nu i tre månader. Hon blir bara smalare och smalare för hon äter ingenting. Då kom det fram att hon har lunginflammation och håller på att dö... De tar inte på allvar. Gå hem och dricka varmt och det ena och det andra. Visst, man litar på läkarna självkärligt. Så kommer det fram att hon har gått runt i två, nästan tre månader med lunginflammation.

Bemötandet

En annan aspekt som tydligt framkom var intervjupersonernas känsla av att befinna sig i en utsatt situation. Som klient måste man anpassa sig till kraven som ställs på en. Bemötandet är avgörande för hur utsatt man känner sig. De intervjuade önskade att de professionella visar respekt och har en

human inställning när de möter sina klienter samt att de professionella ser människan som kapabel att komma tillbaka efter prövningar i livet. Minna, 25 år, funderade:

Minna: ... de flesta som jobbar här (socialtjänsten) verkar inte fatta hur det egentligen är. De lever ju i sin verklighet; de har pengar och de har lön, fina hem och så där. De verkar inte fatta att man faktiskt verkligen kan må dåligt eller att man verkligen kan ha det dåligt ställt. Så jag skulle vilja ha folk här som är mera förstående. Jag menar för som det är nu så tycker jag de mer stjälpär än hjälper.

Intervjuare: Hur menar du nu?

Minna: ... går det utför nån gång i livet så får, kan man inte komma tillbaka igen.

Intervjupersonerna ville att de skulle ses som individer, inte som representanter för en viss grupp av människor. Man önskade sig också att kraven ställdes individuellt och anpassades tills ens egna intressen. Ingen av de intervjuade var negativ till att det ställs krav på dem t ex från arbetsförmedlingen eller socialtjänsten. Det som väckte diskussion och frustration var när kraven upplevdes som rutinmässiga och stred mot vad de själva ville och var intresserade för.

Intervjupersonerna gav också exempel på stöd och hjälp från hälso- och sjukvården och handläggarna vid olika myndigheter som de upplevt hjälpt dem i processen att återhämta sig eller att få en ny start i deras liv, att mötet med en professionell har gjort att de känt sig stärkta av det mötet och fått krafter att orka vidare (Burström et al, 2007).

Utifrån intervjuerna kan sammanfattas:

- Knappa ekonomiska resurser kombinerat med beroendeförhållande till myndigheter påverkar individens och familjens livssituation i materiell, social och psykologisk bemärkelse vilka i sin tur får konsekvenser för individens hälsa
- De intervjuade efterlyser individuellt anpassade åtgärder och vård som fungerar, att inte bli hänvisade och skickade vart som helst.
- Bättre samordning mellan olika aktörer och välfärdssystem efterfrågas.
- Och att man även i en utsatt livssituation vill bli bemött med respekt, att inte bli dömd.

Referenser

- Burström, B; Schultz, A; Burström, K et al: Hälsa och livsvillkor bland socialt och ekonomiskt utsatta grupper i Stockholms län. Rapport 2007:5. Centrum för folkhälsa. Enheten för Socialmedicin och Enheten för Hälsoekonomi. Stockholms läns landsting. Stockholm: Edita Västra Aros AB.
- Socialstyrelsen: Socialbidragsutvecklingen inom storstadssatsningens stadsdelar. Rapport till regeringen enligt uppdrag i regleringsbrev för 2005. Stockholm: Socialstyrelsen, 2005.
- Socialstyrelsen: Lägesrapport 2005. Individ- och familjeomsorg. Stockholm: Socialstyrelsen, 2006.
- Statistiska centralbyrån. 120 000 barn berörs av långvarigt socialbidrag. ValfärdsBulletin Nr 2 1999:16-19.
- Årsstatistik för Stockholms län och landsting 2007.

Summary in English

Making ends meet – interview study with recipients of social assistance in Stockholm County

The aim of this study was to explore how it is to live with low income in the Swedish socio-political context. Thirty three adults living with low income (mainly social assistance) were interviewed. The study shows that social assistance is enough for the basic needs but allows no extra costs in the family economy. Therefore, it is possible to live with social assistance for a short time, but problems occur when the need is long term. It is the feeling of being dependent and to lose autonomy which were perceived as the most difficult. Interviewees pointed out the importance of access to help, support and health care. There should also be alternative solutions to different persons and situations, which make it possible to be treated as an individual. How the professionals treat their patients and clients has an impact on how disadvantaged a client feels.

Keywords: social assistance, in-depth interviews, dependent